

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ РИНКІВ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

П. Ю. Балабан, кандидат економічних наук; Б. А. Курлейко

Торгові ринки як самостійні суб'єкти господарювання є складовою роздрібною торговою мережею, яка об'єднує стаціонарні, напівстаціонарні, пересувні, посилокві та віртуальні суб'єкти роздрібного продажу товарів і надання послуг [1]. Розвитку ринкової торгівлі, особливо в останні десятиріччя, присвячені праці відомих науковців – В. Апопія, Я. Антонока, С. Сукачової С. Рудницького та ін. Однак детальний аналіз розвитку матеріально-технічної бази ринків, які після 1991 р. були практично у повному віданні системи, проведено не було, що і визначило мету та завдання статті.

Оцінити стан, основні напрями розвитку торгових ринків і їх роль у торгівлі України і регіонів дозволяє економічний аналіз чисельності та обсягів діяльності ринків. За період з 1991 р. відбулися кардинальні зміни як у чисельності торгових ринків, так і їх ролі у торговельній галузі країни. Економічні перетворення, які стали наслідком побудови економіки ринкового типу, сприяли росту значущості та чисельності торгових ринків. Конкуренція, спад виробництва і пов'язані з ним безробіття та зниження реальних доходів населення сприяли швидкому росту ринкової торгівлі (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка чисельності торгових ринків та їх місця у торговельній галузі України за 1990–2010 рр.

Рік	Кількість підприємств		Динаміка до попереднього періоду, %		Частка торгових ринків у загальній чисельності підприємств роздрібною торгівлі, %
	роздрібною торгівлі, тис. од.	ринків, од.	підприємств роздрібною торгівлі	ринків	
1990	145,7	1576	102,2	100,7	1,07
1995	133,7	1282	96,7	93,1	0,95
2000	103,2	2514	92,5	108,4	2,38
2005	75,2	2886	72,9	114,8	3,84
2006	73,6	2890	97,9	100,1	3,93
2007	71,9	2834	97,7	98,1	3,94
2008	69,2	2785	96,2	98,3	4,02
2009	65,3	2761	94,4	99,1	4,23
2010	64,8	2758	99,2	99,9	4,26
2010 р. у відсотках до 1990 р.			44,5	175,0	+3,19

Аналіз змін у чисельності торгових ринків за 1990–2010 рр. виявляє декілька етапів у їх розвитку:

- 1990–1995 рр. – скорочення чисельності торгових ринків з 1576 до 1282 од., або на 18,7 %;

• 1995–2000 рр. – зростання кількості ринків з 1282 до 2514 од., або у 1,96 рази;

• 2000–2010 рр. – стабілізація чисельності торгових ринків з незначним скороченням за аналізований період (на 4,4 %).

Одночасно відбувалася зміна ролі ринків у торговельній галузі України. Так, упродовж 1990 р. на їх частку у загальній чисельності підприємств роздрібною торгівлі припадало 1,07 %, 2000 р. – 2,38 %, 2005 р. – 3,84 %, 2010 р. – 4,26 %. Таким чином, за аналізований період частка ринків зросла на 3,19 %, що засвідчує зростання ролі ринків у забезпеченні населення товарами народного споживання.

Після прийняття відомої постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР про передачу з 1987 р. ринків із комунальної власності у власність споживчої кооперації на 1.01.1991 р. система мала у своєму розпорядженні 1576 колгоспних ринків на 421 тис. торгових місць, у

тому числі 100 критих на 36 тис. місць. Ринки здійснювали торгівлю здебільшого сільськогосподарською продукцією за кооперативними цінами, що формувалися під впливом попиту і пропозиції. На зміцнення матеріально-технічної бази кооперативних ринків лише за 1990 р. система використала 49,4 млн крб кооперативних коштів. Ринками споживчої кооперації та мережею магазинів з продажу сільгосппродуктів за кооперативними цінами 1990 р. було реалізовано сільськогосподарської продукції на суму 2123,1 млн крб, у тому числі у 1986 р. – 1202,3 млн крб, 1987 р. – 1520,8; 1988 р. – 1642,5; 1989 р. – 1678,0. Усього за 1986–1990 рр. реалізовано сільгосппродукції на суму 8166,7 млн крб.

Упродовж 1991–2010 рр. значно змінилися як чисельність кооперативних торгових ринків, так і їх потужність (табл. 2).

Таблиця 2

Показники динаміки чисельності кооперативних ринків України за 1990–2010 рр.

Рік	Чисельність ринків, од.		У них торгових місць, тис. од.		Зміни за 1991–2010 рр., у відсотках до попереднього року			
	усього	у тому числі критих	усього	у тому числі в критих ринках	кількість ринків, усього	у тому числі критих	у них торгових місць, усього	у тому числі в критих ринках
1990	1576	100	421,0	36,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1995	1057	76	322,0	26,0	61,9	74,0	75,9	70,5
2000	719	84	285,8	22,4	73,7	113,5	89,4	88,2
2005	563	84	312,0	18,1	78,3	100,0	109,2	80,8
2006	533	77	308,1	17,7	94,7	91,7	98,7	97,8
2007	507	68	297,1	17,2	95,1	88,3	96,4	97,2
2008	482	58	289,2	16,6	95,1	85,3	97,3	96,5
2009	460	58	294,3	16,8	95,4	100,0	101,8	101,2
2010	423	47	260,8	13,8	92,0	81,0	88,6	82,1

З 1991 р. чисельність кооперативних ринків постійно скоротилась до 1057 од. у 1995 р., 719 – у 2000 р., 563 – у 2005 р. і 423 у 2010 р. Середній темп скорочення за п'ятирічку – від 49,1 % упродовж 1991–1995 рр. до 27,7 % протягом 2000–2005 рр. Аналогічна тенденція була характерною і для кількості торгових місць на ринках: скорочення на 30,7 % за 1991–1995 рр., на 12,6 % за 1995–2000 рр., незначне зростання у період 2000–2005 рр. (на 9,1 %) і скорочення за 2005–2010 рр. на

19,6 %. При цьому уже до 2000 р. при скороченні чисельності кооперативних ринків на 54,4 % кількість місць на них зменшилася на 32,1 %.

Характерно, що загальна кількість торгових ринків і кількість критих ринків змінювалися нерівномірно. Так, за статистичною звітністю Укоопспілки [2, 3] за 2001 рік загальна чисельність торгових кооперативних ринків зросла з 719 до 725 од., або на 8,3 %, у тому числі критих – із 84 до 106 од. (на 22 од.), або

на 26,2 % при скороченні кількості торгових місць на 13,1 тис. (із 285,8 тис. до 272,7 тис.), або зменшилася на 4,8 %. При цьому чисельність торгових місць на критих ринках зросла із 22,4 тис. до 24,1 тис., або на 7,6 %. Разом з тим у 2002 р. за статистикою Укоопспілки уже функціонувало 672 ринки на 317,0 тис. місць, у тому числі 97 критих на 21,6 тис. місць, що викликає сумніви у достовірності відомчої статистики.

Аналогічні зміни були характерними і для ринків Кіровоградської обл. у цілому та ринків Кіровоградської облспоживспілки (ОСС) (табл. 3).

Матеріали обстеження ринків Кіровоградської ОСС показують що за останні роки при скороченні чисельності ринків скорочувалися і загальні площі ринків, і площі, зайняті під торгівлю (табл. 4).

Таблиця 3

Динаміка чисельності ринків України, Укоопспілки та Кіровоградської ОСС за 2000–2010 рр.

Показник	Рік						2010 р. у відсотках до	
	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2000 р.	2005 р.
Загальна чисельність ринків в Україні, од.	2514	2886	2837	2785	2761	2758	109,7	95,6
У тому числі споживчої кооперації	719	563	507	482	460	423	58,8	75,1
Частка кооперативних ринків, %	28,6	19,5	17,9	17,3	16,7	15,3	–	–
Загальна кількість ринків Кіровоградської обл., од.	103	82	76	75	73	75	72,8	91,5
У тому числі Кіровоградської ОСС	21	17	15	15	13	13	61,9	76,5
Частка ринків ОСС у загальній чисельності ринків обл., %	20,4	20,7	25,0	20,0	17,8	17,3	–	–

Таблиця 4

Динаміка структури торгових площ ринків Кіровоградської ОСС за 2005–2010 рр.

Показник	Рік				Динаміка, %			
	2007	2008	2009	2010	2008 до 2007 р.	2009 до 2008 р.	2010 до 2009 р.	2010 до 2007 р.
Загальна площа ринків, м ²	286196	282177	278548	278915	98,6	98,7	100,1	97,5
У тому числі:								
Для торгівлі, м ²	189160	189160	189156	188435	100,0	100,0	99,6	99,6
У відсотках до загальної площі	66,1	67,0	67,9	67,5	–	–	–	–
Інша, м ²	97036	93017	89392	90480	103,0	96,1	101,2	93,2
У відсотках до загальної площі	33,9	33,0	32,1	32,5	–	–	–	–

Очевидно, що основні обсяги площ ринків використовуються для торгівлі. Їх частка у загальній площі ринків за досліджуваний період роках варіює у межах 66,1–67,9 %, змінюючись у середньому на 0,7–0,4 % за рік.

Незначне скорочення загальної площі ринків Кіровоградської ОСС за останні чотири роки викликано відповідним скороченням чисельності невеликих за площею ринків (на дві одиниці).

Аналіз потужності кооперативних ринків показує, що основним методом розвитку ринків за останні роки був екстенсивний розвиток.

Ми провели розрахунки впливу інтенсивного та екстенсивного факторів на розвиток кооперативних ринків України, Кіровоградської обл. та Кіровоградської ОСС нами за 2000–2010 рр.

Розрахунок загального приросту (зменшення) площі ринків за аналізований період роблять за формулою:

$$\Delta T_{\text{пл.}} = T_{\text{пл.1}} - T_{\text{пл.0}}, \quad (1)$$

де $\Delta T_{\text{пл.}}$ – приріст (зменшення) площі ринків, м²;

$T_{\text{пл.1}}$, $T_{\text{пл.0}}$ – розмір площі ринків у поточному і базисному роках, м²

Вплив екстенсивного фактора ($\Delta T_{\text{пл.екс}}$) засвідчує зміни за рахунок збільшення (скорочення) кількості ринків і розраховується за формулою:

$$\Delta T_{\text{пл.екс}} = (Ч_{\text{р1}} - Ч_{\text{р0}}) \cdot T_{\text{пл.0}}, \quad (2)$$

де $Ч_{\text{р1}}$ і $Ч_{\text{р0}}$ – чисельність ринків у поточному і базисному роках, од.

Вплив на розвиток ринків інтенсивного фактора ($\Delta T_{\text{пл.інт}}$) – зміни за рахунок збільшення (скорочення) середнього розміру ринків по площі – можна визначити за формулою:

$$\Delta T_{\text{пл.інт}} = (T_{\text{пл.1}} - T_{\text{пл.0}}) \cdot Ч_{\text{р1}}. \quad (3)$$

Для розрахунків побудуємо таблицю (табл. 5).

Таблиця 5

Вихідні дані для розрахунку впливу екстенсивних та інтенсивних факторів на розвиток ринків України, Кіровоградської обл. і Кіровоградської ОСС за 2000–2010 рр.

Регион	Чисельність ринків, од.		Загальна площа ринків, тис. м ²		Середня площа одного ринку, м ²	
	2000 р.	2010 р.	2000 р.	2010 р.	2000 р.	2010 р.
Україна, всього	2514	2758	17679,0	21471,0	7032,2	7784,9
У тому числі:						
Кіровоградська обл.	103	75	428,7	501,6	4162,0	6688,5
Кіровоградська ОСС	21	13	351,7п	278,9	16746,2п	21453,8

Розрахунок показує, що в цілому в Україні збільшення середньої площі одного ринку за період з 2000 до 2010 рр. на 10,7 % (із 7032,2 до 7784,9 м²) відбувалося за рахунок інтенсивного фактора (70,8 %) – побудови та вводу в експлуатацію більш великих за площами ринків (табл. 6). Інші тенденції були характерними для ринків Кіровоградської обл. та Кіро-

воградської споживспілки. Так, ріст середньої площі одного ринку в Кіровоградській обл. на 60,7 % частка інтенсивного фактора становила 31,3 %, а ринків Кіровоградської ОСС – 25,2 %, що характеризує зміни в ринковому господарстві як екстенсивні, – розвиток здійснювався переважно за рахунок скорочення чисельності ринків.

Таблиця 6

Розрахунок впливу інтенсивних і екстенсивних факторів на зміни площі ринків України, Кіровоградської обл. і Кіровоградської ОСС за 2000–2010 рр.

Регион	$\Delta T_{\text{пл.екс}}$, м ²	$\Delta T_{\text{пл.інт}}$, м ²	$\Delta T_{\text{пл.}}$, м ²	Частка, %	
				інтенсивного фактора	екстенсивного фактора
Ринки України	431367,6	1045833,6	1477201,2	70,8	29,2
Ринки Кіровоградської обл.	12003,6	5467,5	17471,1	31,3	68,7
Ринки Кіровоградської ОСС	2813,6	946,4	3760,0	25,2	74,8

Недоліки у розвитку матеріально-технічної бази ринків Кіровоградської ОСС та її оснащення, виявлені нами у процесі аналізу, не в останню чергу пов'язані з недофінансуванням ринків (табл. 7).

Результати аналізу показують, що фінансування ринків за досліджуваний період було недостатнім. За шість останніх років на розвиток матеріально-технічної бази було витрачено трохи більше 6 млн грн – у середньому

біля 1 млн грн на рік. При цьому на нове будівництво, технічне переоснащення та реконструкцію за аналізований період було витрачено лише 573 тис. грн (9,3 % від загальної суми, а протягом 2006 і 2008 рр. на будівництво було виділено 2,5 і 0,0 %). Половина коштів була направлена на поточний і капітальний ремонт основних засобів, дещо більше 40 % – на їх придбання.

Таблиця 7

Використання коштів на розвиток матеріально-технічної бази ринків Кіровоградської ОСС за 2005–2010 рр.

Рік	Фінансування розвитку матеріально-технічної бази ринків, тис. грн						
	всього	у тому числі:					
		придбання основних засобів		будівництво, технічне переоснащення, реконструкція		ремонт основних засобів	
		сума	частка, %	сума	частка, %	сума	частка, %
2005	1210	363	30,0	145	12,0	702	58,0
2006	1378	662	48,0	35	2,5	682	49,5
2007	1107	289	26,1	127	11,5	691	62,4
2008	561	232	41,4	0,0	0,0	329	58,6
2009	647	188	29,2	51	7,9	407	62,9
2010	1260	754	59,8	215	17,1	291	23,1
Разом за 2005–2010 рр.	6163	2488	40,4	573	9,3	3102	50,3
2010 р. у відсотках до 2005 р.	104,1	2,1	–	148,3	–	41,4	–

Водночас сума фінансування суттєво відрізнялася по роках. Так, упродовж 2005, 2006, 2007, 2010 рр. вона коливалась у межах 1100–1380 тис. грн. 2008–2009 рр. на обсяги фінансування негативно вплинула фінансова криза в Україні, що позначилося на сумах виділених коштів (561 і 647 тис. грн відповідно). Основні кошти у цей період були профінансовані ринками на поточний і капітальний ремонт (58,6 і 62,9 %).

Слід також мати на увазі, що загальна сума коштів на розвиток матеріально-технічної бази ринків ОСС 2010 р. (1260 тис. грн) була майже удвічі меншою від суми податків, сплачених ринками за рік (2379,2 тис. грн). При цьому зібраний ринковий збір становив 2055 тис. грн. Таким чином, якби до 2010 р. діяв порядок, при якому 100 % ринкового збору залишалось у розпорядженні ринків – на розвиток матері-

ально-технічної бази, модернізацію ринкового господарства та перетворення ринків на торгово-сервісні центри, вони могли б потратити додатково лише у 2010 р. 1969 тис. грн, які були сплачені до бюджетів територій, а в разі залишення 50 % ринкового збору – могли б додатково використати за рік близько 1 млн грн.

ЛІТЕРАТУРА

1. Організація торгівлі : підручник / Апопій В. В., Мішук І. П., Ребицький В. М. та ін. – 2-ге вид., перероб. та допов. / за ред. В. В. Апопій. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 632 с.
2. Основні показники господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій Укоопспілки за 2001 р. – К. : УКС, 2002. – 131 с.
3. Основні показники господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій Укоопспілки за 2002 р. – К. : УКС, 2003. – 135 с.